

rende benadering van het modernisme wel degelijk interessant kan zijn. Als historica blijf ik op mijn honger zitten daar waar de studie belofde de dialectiek tussen het artistieke en het breedmaatschappelijke te laten zien. De enige extra-artistieke betekenisverlening wordt zeer oppervlakkig gesitueerd in het urbanisatieproces dat stedelingen ertoe aanzet idealiserend arcadische voorstellingen op het platteland te projecteren.

Gita Deneckere

V. Adriaens, *Liberalisme op het Zuid-Oostvlaamse platteland in de 19de eeuw* (Verhandelingen van het Liberaal archief VI; Gent: Liberaal archief, 1991, 215 blz., Bf750,-, + Bf50,-, verzendkosten (verkrijgbaar door storting op postrekeningnummer 000-1519870-74, tnv Liberaal archief, Kramersplein 23, 9000 Gent).

Liberalisme op het negentiende-eeuwse Vlaamse platteland is zodanig in tegenspraak met het klassieke beeld van het godvruchtige dorpsleven onder de kerktoren, dat er over de zeldzame 'liberale nesten' nauwelijks onderzoek bestaat. Eén van de belangrijke verdiensten van deze studie naar het liberale overwicht in enkele gemeenten in het zuiden van Oost-Vlaanderen, is dat de auteur vertrekt van de werkhypothese dat de katholiek-liberale tegenstelling in een dorp iets anders betekende dan in de steden of op nationaal vlak. Liberalisme was er een moderne naam voor oudere familietwisten, rivaliteiten en loyaliteiten en had weinig te maken met een partijprogramma of ideologie. Dit stelt de historicus voor een groot bronnenprobleem: de politieke identificatie van kandidaten en verkozenen is tot de jaren 1880 zeer moeilijk. Om hieraan enigszins te verhelpen heeft Véronique Adriaens zich gebaseerd op de samenstelling van de schoolcomités die in de context van de schoolstrijd (1879-1884) gevormd werden om de doorde overheid opgerichte scholen te beschermen. Daarnaast had zij het geluk overeen politiek dagboek van één van de actoren te beschikken. Haar betoog is dan ook zeer levendig en wordt doorspekt met allerlei anekdoten. We vernemen bijvoorbeeld dat men in 1830 bij een gelijk aantal stemmen, een ballotage 'met boonen en eerweten' uitvoerde. Ook wordt duidelijk gemaakt hoezeer de intellectuele en karakteriële superioriteit van dorpspotentaten belangrijker was dan rijkdom of grondbezit.

In deel I beschrijft de auteur op microscopische wijze het politieke leven in Berchem, de best gedocumenteerde gemeente uit de Zuid-Oostvlaamse 'liberale buik' en maakt ze een vergelijking met andere gemeenten.

In deel II maakt ze een repertorium van het plattelandsliberalisme op basis van de samenstelling van de schoolcomités en de geografische spreiding van de liberale besturen van Oost-Vlaanderen. Hieruit blijkt onder meer dat ongeveer de helft van de leden van de schoolcomités autochtone landbouwers waren en dat slechts één derde politiek actief was.

Deel III biedt ten slotte een poging tot verklaring. Dit deel is buitengewoon interessant en zorgt ervoor dat de studie de regionale dimensie overstijgt. De auteur verwerpt hier ten eerste de functionele of materialistische verklaring die onkerkelijkheid aan relatieve welstand, bestaanszekerheid en bezitsstructuur koppelt. Ook de hypothese van haar promotor, Jan Art, moet eraan geloven. In diens studie van het liberalisme in de gemeente Moerbeke-Waas wordt het antiklerikalisme in verband gebracht met de verkoop van nationale goederen uit de Franse tijd. Aangezien de grond op het Zuid-Oostvlaamse platteland voornamelijk in handen van boeren was en bleef, biedt Arts hypothese hier geen verklaring. Ten slotte maakt Véronique Adriaens korte metten met de moderniseringstheorie. De lagere kerkelijkheid van de door haar bestudeer-

de plattelandsgemeenten in de negentiende eeuw zou derhalve *niet* het gevolg geweest zijn van een verstoring van de traditionele habitus, verstoring die onvoldoende door de kerkelijke infrastructuur werd ondervangen. Integendeel, de mindere kerkgebondenheid zou van oudsher juist een integrale component van deze habitus gevormd hebben. Volgens Adriaens moet men dieper en verder in het verleden gaan zoeken, tot in de zestiende eeuw. De geografische factor krijgt hier een groot gewicht: Zuid-Oost-Vlaanderen was een onherbergzaam grensgebied met veel heuvels en bossen, weinig sociale controle, veel armoede en criminaliteit. Ketteren en protestanten vonden hier refuge. De mindere katholieke kerkgebondenheid dateerde al van de zeventiende eeuw.

Gita Deneckere

H. S. Zamuel, *Johannes King. Profeet en apostel van het Surinaamse land* (Dissertatie Utrecht 1994, Mission VI; Zoetermeer: Boekencentrum, 1994, iv + 243 blz., ISBN 90 239 1950 5).

Dit boek is een handelsuitgave van een theologisch proefschrift, verdedigd aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Uit het boek blijkt, dat de auteur zendeling is van de evangelische broedergemeente te Suriname en tijdens zijn theologische studie gefascineerd is geraakt door een van zijn voorgangers, Johannes King, die in de vorige eeuw als zendeling van hetzelfde kerkgenootschap werkzaam is geweest onder de Surinaamse boslandcreolen. Dit proefschrift bevat bijzonder weinig historische informatie, hoewel de jonge doctor de lezer belooft 'de persoon en het werk van Johannes King (ca. 1830-1898) te plaatsen tegen de achtergrond van zijn tijd, de zin en de samenhang van zijn woorden en daden aan te geven en na te gaan of, en zo ja, op welke wijze deze relevant zijn voor kerk en zending in het contemporaine Suriname' (1). De beloofde achtergrond stelt echter niet veel voor: de geschiedenis van de kolonisatie, plantagelandbouw en slavernij wordt in vier (!) bladzijden afgedaan. Opmerkelijk is overigens de visie van de auteur, dat de Europese kolonisten, die zich te Suriname vestigden, niet van het land hielden en (daarom?) de rivieren van de kolonie niet van bruggen hebben voorzien. Fout is de mededeling, dat de kinderen, geboren uit verbintenissen tussen Europeanen en slavinnen, meestal werden vrij verklaard. Voorts onderschrijft de auteur de—nog steeds wijd verspreide—mythe dat de harde lijfstraffen Suriname tot de hardvochtigste slavenkolonie ter wereld maakten. De inleidende informatie over de Surinaamse marrons is gelukkig uitvoeriger en preciezer.

Het *pièce de resistance* van dit proefschrift vormen de reisverslagen van Johannes King, die deze prediker heeft bijgehouden tijdens zijn tocht naar Boven Suriname in 1866 en naar de Matawai in 1890 en 1894. Deze verslagen zijn in het Sra-tongo geschreven en door de auteur in extenso opgenomen, voorzien van een vertaling. Hieruit blijkt dat de boslandcreolen tot het einde van de vorige eeuw maar zeer ten dele het christendom hadden geaccepteerd. King bericht jammer genoeg vrijwel niets over de maatschappelijke situatie. Wat voor invloed had de afschaffing van de slavernij gehad? Was er rond 1900 al sprake van een trek naar de stad? De reisnotities van King bespreken slechts diens niet aflatende strijd tegen het traditionele geloof van de bosnegers. Daarom ligt het voor de hand dat de auteur meer uitwijdt over de theologische dan over de historische achtergrond van deze zendeling. Een uitzondering vormen de pagina's 207-217, waarin fragmenten uit het 'dresieboekoe' van King worden vertaald en waarin de lezer een aantal wonderbaarlijke recepten aantreft tegen verstopping, vermoeidheid, stuipen en impotentie.

P. C. Emmer